

Papa Francisc va vizita România între 31 mai și 2 iunie 2019. Observații istorice despre relația dintre România și Sfântul Scaun.

Anunțuri oficiale făcute de Vatican și de Administrația Prezidențială confirmă că Sanctitatea sa Papa Francisc va vizita România în perioada 31 mai - 2 iunie 2019. Vizita Sfântului Părinte are loc la invitațiile primite din partea Președinției, Guvernului și a Conferinței Episcopilor (Catolici) din România. În acest context, Suveranul Pontif va face vizite la București, Iași, Blaj și Șumuleu Ciuc.

În același sens, la București, purtătorul de cuvânt al Patriarhiei Bisericii Ortodoxe Române și-a exprimat bucuria că vizita a fost confirmată și a evocat bunele relații dintre Biserica Ortodoxă Română și Biserica Romano-Catolică, subliniind că aceste relații, întărite, în 1999, de vizita Papei Ioan Paul al II-lea, sunt reînnoite prin sosirea Papei Francisc.

Trebuie subliniat faptul că relația dintre Sfântul Scaun și România, este importantă din mai multe puncte de vedere.

Astfel, trebuie avută în vedere comunitatea românească din Italia, care este o punte de legătură între cele două biserici. Autoritățile române, atât cele spirituale cât și cele laice, sunt conștiente că relațiile cordiale cu Sfântul Scaun au contribuit esențial la atmosfera de toleranță și de ospitalitate umană și liturgică asigurată comunității românești din Peninsula.

De asemenea, se consideră, la nivelul factorilor de decizie politică și a opiniei publice românești, că Biserica Ortodoxă Română, singura biserică ortodoxă de limbă și cultură latină, a fost deschisă, în perioada post comunistă, la dialog ecumenic sincer cu lumea catolică.

În același timp, vizita Sfântului Părinte în România are o semnificație aparte pentru cetățenii români care au strâns legături spirituale cu Sfântul Scaun, aici având în vedere comunitățile romano-catolică și greco-catolică unită cu Roma. Conform datelor oficiale oferite de recensământul din 2011, în România trăiesc 870.774 de credincioși romano-catolici (4,327% din totalul populației) și 150.593 de credincioși greco-catolici uniți cu Roma (0,748% din totalul populației), deci, în total, o comunitate formată din 1.021.367 de persoane (5,075% din totalul populației) al căror conducător spiritual este Sfântul Părinte¹.

Nu în ultimul rând, vizita se înscrie în seria de întâlniri pe care Sfântului Părinte le are cu comunitățile de credincioși catolici și în misiunea pe care Sanctitatea Sa o consideră importantă, având în vedere provocările ecumenismului, aceea de apropiere între Bisericile-surori, Biserica Catolică și Bisericile Ortodoxe.

Românii și Sfântul Scaun în Evul mediu.

Legăturile românilor cu Vaticanul datează din perioada medievală. Fără a intra în amănunte, menționăm câteva momente pe care le considerăm demne de reținut.

Încă din secolul al XIII-lea, în contextul înstăpânirii maghiare în Transilvania și a prozelitismului catolic, în 1205, într-un act semnat de papa Inocențiu al III-lea era menționată o episcopie ortodoxă din țara: „cneazului Bela” (Bâlea).²

În secolul al XIV-lea domnul Moldovei, Lațcu (1367-1375), în dorința de a face față presiunilor maghiare și polone, organiza, la Siret, reședința sa, o episcopie așezată în dependență directă de Papa Urban al V-lea.³

În secolele al XV-lea – al XVI-lea, relațiile dintre spațiul românesc și Sfântul Scaun sunt stimulate de lupta împotriva expansiunii otomane înspre Europa și de dorința Vaticanului de a căuta aliați creștini într-o zonă direct amenințată de Sultani. Semnificative în acest sens

¹ <http://www.recensamantromania.ro/noutati/volumul-ii-populatia-stabila-rezidenta-structura-etnica-si-confesionala/>

² Bărbulescu, Mihai; Deletant, Dennis; Hitchins, Keith; Papacostea, Șerban; Teodor, Pompiliu, Istoria României, Editura Enciclopedică, București, 2002, p. 48-50.

³ Ibidem, p. 159.

sunt, de exemplu, implicarea în acțiunile otomane inițiate de Papa Pius al II-lea a lui Iancu de Hunedoara (1441-1456), voievod al Transilvaniei și apoi guvernator și căpitan general al Ungariei și a domnului Țării Românești, Vlad Țepeș (1448, 1456-1462, 1476). (p. 188) În perioada imediat următoare, domnul Moldovei Ștefan cel Mare (1457-1504) a fost numit, la 31 martie 1475, de către Papa Sixtus al IV-lea „atletul lui Christos” („Athleta Christi”), într-o scrisoare adresată domnitorului în urma victoriei în bătălia cu turcii de la Podul Înalt (10 ianuarie 1475). Relansarea luptelor antiotomane de către Papa Clement al VIII-lea (1592-1605), fost nunțiu papal în Polonia și cunosător al realităților din zonă, îi găsește în prim plan pe principele Transilvaniei, Sigismund Báthory (1588-1599, 1601-1602), pe domnul Țării Românești, Mihai Viteazul (1593-1601), pe care Sfântul Părinte îl considera „unul din cei mai viteji, puternici, valoroși și înțelepți principii care trăiesc azi”, dar și pe domnul Moldovei Aron Vodă (1591-1592, 1592-1595).⁴

În acest context, interesul Papalității, într-o atmosferă culturală dominată de Renaștere și Umanism, se apleacă și spre originile romanice ale românilor, afirmațiile unor Suverani Pontifi precum Pius al II-lea (Enea Silvio Piccolomini), ale Papei Clement al VI-lea sau Clement al VIII-lea, fiind manifeste în acest sens.⁵

Situația confesională din Transilvania. Unirea cu Biserica Romei și consecințele ei.

Situația politică și confesională a Transilvaniei medievale a fost complexă.

Regele Ludovic I de Anjou (1342-1382), în 1365 și 1366, stabilea o primă structură a sistemului de organizare și guvernare a voievodatului Transilvania. Acesta se baza pe existența a trei stări privilegiate (nobilii, secuii, sașii) și a unei singure religii acceptate, „receptă”, cea catolică. Religia ortodoxă considerată „schismatică”, nu era religie receptă ci „tolerată” iar nobililor ortodocși li s-a condiționat acordarea statutului nobiliar de apartenența la catolicism. Astfel, ortodocșii și nobilimea lor erau excluși, pe criterii confesionale de la conducerea Transilvaniei. Sistemul a fost completat în secolul al XVI-lea, în contextul răspândirii Reformei în Transilvania, când Dieta de la Turda din 1564, admitea în rândul religiilor recepte a noilor confesiuni protestante (calvinismul, luteranismul și unitarianismul).⁶

În perioada Principatului autonom (1541-1691) religia catolică a trebuit să facă față, ca și cea ortodoxă, cu excepția perioadei când principii din familia Báthory au promovat acțiuni în spiritul Contrareformei, unui susținut asalt al calvinizării.

Situația se modifică după 1683, odată cu expansiunea Habsburgilor în zonă. Intrarea Transilvaniei în sfera de influență austriacă (tratatele de la Blaj din 1686 și de la Karlowitz din 1699) aduce modificări în organizarea fostului Principat calvin. Chiar dacă inițial Habsburgii au confirmat drepturile celor patru religii recepte și a celor trei națiuni privilegiate, treptat ei încep o politică de restaurație catolică. În acest context, a avut loc atragerea spre catolicism a românilor și organizarea unei noi biserici a acestora.⁷

Apariția Bisericii Române Unite cu Roma în Transilvania face încă obiectul unor interpretări variate în istoriografia românească, ideile înscriindu-se între extreme care susțin, pe de o parte, că apariția acesteia a salvat națiunea română în spațiul intracarpatic și, pe de altă parte, că aceasta a însemnat o capitulare în fața prozelitismului papal și a Habsburgilor.⁸

⁴ Ibidem, p. 164-194, 202-214, 224-20.

⁵ Armbruster, Adolf, Romanitatea românilor. Istoria unei idei, ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Enciclopedică, București, 2012, p. 22-60.

⁶ Bărbulescu, Mihai; Deletant, Dennis; Hitchins, Keith; Papacostea, Șerban; Teodor, Pompiliu, Istoria României, Editura Enciclopedică, București, 2002, p. 161-177.

⁷ Andea, Avram, Biserica românilor transilvăneni în secolul al XVII-lea și unirea religioasă cu Roma, în *Istoria românilor, vol. V, O epocă de înnoiri în spirit european (1601-1711/1716)*, coord. academician Virgil Cândea, Editura enciclopedică, București, 2003, p. 777-799.

⁸ vezi pe larg Câmpeanu, Remus, Biserica Română Unită. Între istorie și istoriografie, Presa Universitară Clujeană, 2003.

Pentru a înțelege motivele care i-au determinat pe români să se unească cu Biserica Romei sintetizăm opinia marelui istoric român Nicolae Iorga. Acesta a sesizat motivele sociale și politice la care se adaugă celor spirituale și chiar psihologice ale momentului: românii au respins calvinismul principilor și nobililor care îi exploatau, iar preoții lor, într-o situație materială similară iobagilor au acceptat propunerile Habsburgilor în care puteau sesiza „*începutul unei ere de libertate și lumină*”.⁹

Intermedie de iezuiți, liniile tratativelor cu românii au fost cele fixate la 1439 prin sinodul de la Florența: primatul papal, purcederea Spiritului Sfânt și de la Fiul - Filioque, existența Purgatoriului și valabilitatea pâinii nedospite, ca materie a Euharistiei. Odată cu acceptarea acestor condiții, românilor uniți li se garanta păstrarea ritualului tradițional, respectarea sărbătorilor ortodoxe, alegerea episcopilor de către sinod (urmând să fie recunoscuți de Papă și împărat), egalitatea în drepturi a clerului și a credincioșilor uniți cu clerul și credincioșii Bisericii Catolice. Aceste drepturi au fost confirmate în două diplome ale împăratului (1699, 1701) dar, din păcate, ele n-au fost respectate decât în mică măsură.¹⁰

Dincolo de polemici, exegeții actului de unire cu Biserica Romei sunt aproape unanimi în a recunoaște efectele sale pozitive. În acest sens, numeroși tineri greco-catolici au avut posibilitatea să studieze la Roma și la alte universități catolice occidentale, formându-se o elită ecleziastică dar și laică cu un rol determinant în dezvoltarea culturii române, în formarea conștiinței naționale a românilor și nu în ultimul rând în inițierea și susținerea mișcării de emancipare politică și națională. De asemenea, Unirea cu Biserica Romei, a deschis românilor și calea emancipării sociale și economice, ei câștigă accesul în orașe, la meserii, la profesii liberale și la posturi în administrație.

Mai mult, succesul acestui demers a stimulat și Biserica Ortodoxă, care, treptat și de cele mai multe ori prin colaborare, s-a angajat și ea într-un program românesc coerent și decisiv în plan social, economic, politic și național. Cele două biserici ale românilor s-au implicat în organizarea și desfășurarea tuturor evenimentelor care au marcat istoria românilor transilvăneni (Mișcarea Supplex-ului din 1791-1792, Revoluția de la 1848-1849, Pronunciamentul de la Blaj din 1868, Mișcarea Memorandistă din 1892-1895, Unirea Transilvaniei cu România la 1 Decembrie 1918) pornind de la un demers real și articulat în plan național dar și de europenizare și racordare a românilor la valorile occidentale.¹¹

După Unirea din 1918, Bisericii Greco-Catolice i s-a recunoscut, prin Constituția din 1923, „întâietate față de celelalte culte” și alături de Biserica Ortodoxă statutul de „Biserică națională” a românilor. Acest lucru pare firesc având în vedere meritele istorice dar și faptul că credincioșii greco-catolici reprezentau în România Mare 7,9 % din populație.

Stabilirea relații diplomatice ale României cu Vaticanul.

În perioada interbelică două momente au marcat relațiile României cu Sfântul Scaun.

Primul a fost stabilirea relațiilor diplomatice oficiale. La 1 iunie 1920 era înființată Legația României pe lângă Sfântul Scaun, iar la 12 iunie 1920 trimisul extraordinar și ministrul plenipotențiar al României și-a prezentat scrisorile de acreditare. În 1938, Legația a fost ridicată la rangul de Ambasadă dar în 1940 s-a revenit la statutul de Legație.

Al doilea moment s-a exprimat prin încheierea Concordatului cu Vaticanul. Primele tratative între Sfântul Scaun și România, în vederea încheierii unui Concordat, au avut loc în

⁹ Iorga, Nicolae, Sate și preoți din Ardeal, Carol Göbl, București, 1902, p. 166-176.

¹⁰ Andea, Avram, op.cit, loc cit.

¹¹ vezi Istoria românilor, vol. VI, Românii între Europa clasică și Europa luminilor (1711-1821), coords. Paul Cernovodeanu, Nicolae Edroiu, Editura enciclopedică, București, 2002; Istoria românilor, vol. VII, tom I, Constituirea României moderne (1821-1878), coord. Dan Berindei, Editura enciclopedică, București, 2003; Istoria românilor, vol. VII, tom II, De la Independență la Marea Unire (1878-1918), coord. Gheorghe Platon, Editura enciclopedică, București, 2003.

anul 1920, la inițiativa Vaticanului și s-au materializat la 10 mai 1927 prin semnarea documentului de către cele două părți. Concordatul, care a intrat în vigoare la 7 iulie 1929, prevedea existența în România a trei rituri catolice: grec, latin și armean și garanta credincioșilor exprimarea libertății religioase, așa cum fusese recunoscută, în Constituția din 1923, pentru ortodocși și greco-catolici.

Principalele prevederi ale Concordatului se refereau la exercitarea liberă a credinței, la recunoașterea personalității juridice pentru Biserica Catolică din România, la posibilitatea acesteia de a dobândi și a-și administra bunurile patrimoniale sau la posibilitatea de înființare și finanțare a unor școli primare și secundare.

Chiar dacă a stârnit o oarecare neîncredere în rândul Bisericii Ortodoxe și a societății civile, Concordatul a reglementat relațiile cu Sfântul Scaun, a normalizat situația cultelor, contribuind totodată la consolidarea prestigiului pe plan extern al României.¹²

Relațiile diplomatice cu Sfântul Scaun în perioada dictaturii comuniste.

În contextul instaurării regimului comunist în România, relațiile dintre România și Vatican au fost întrerupte. La începutul anului 1946, Nunțiul papal a fost declarat „*persona non grata*”, pentru ca apoi autoritățile române să denunțe Concordatul cu Sfântul Scaun (decretul 151/17 iulie 1948). Mai mult, Legea Cultelor consfințea dreptul puterii laice de a interveni în organizarea bisericească, guvernul preluând o parte din prerogativele papale. Abrogarea Concordatului și întreruperea legăturilor cu Sfântul Scaun a fost motivată de autoritățile comuniste prin *garantarea libertății religioase în Republica Populară Română*.

Pe cale de consecință, guvernul de la București, prin Decretul nr. 358 din 1 decembrie 1948, scotea în afara legii Biserica Greco-Catolică, statul preluând bunurile acesteia, iar bisericile și casele parohiale au fost atribuite Bisericii Ortodoxe Române.

Liderii comuniști de la București au expulzat, în iulie 1950, reprezentanții Vaticanului întrerupând complet relațiile diplomatice cu acesta și au încercat să creeze o biserică catolică „națională”, subordonată doar statului. Suveranul Pontif și înalții ierarhi catolici din România s-au opus iar, după moartea lui Stalin, s-a renunțat la idee.

Deși nu existau relații oficiale între România și Sfântul Scaun, la 26 mai 1973 Nicolae Ceaușescu a efectuat o vizită oficială la Vatican. Inițiativa întâlnirii a aparținut Sfântului Scaun, dar încercarea Papei Paul al VI-lea de a interveni în favoarea greco-catolicilor l-a iritat pe Ceaușescu, care a fost inflexibil, argumentând că statul român asigură libertatea cultelor.

În perioada interdicției și persecuției Bisericii Greco-Catolice, după 1948, episcopii greco-catolici au rămas fideli jurământului lor față de Biserica Romei. Toți episcopii uniți, ca și mulți dintre preoții și credincioșii pe care i-au păstorit și-au păstrat credința greco-catolică, în ciuda metodelor dure ale unui stat comunist și ateu. A fost o probă a martiriului, o dovadă a tenacității în rezistența împotriva totalitarismului, a luptei pentru apărarea uneia dintre valorile fundamentale ale lumii contemporane, libertatea conștiinței.

Atitudinea dură și inflexibilă a autorităților comuniste nu s-a îndreptat doar împotriva ierarhilor și credincioșilor greco-catolici, ci și a celor romano-catolici și ortodocși care refuzau să accepte un regim ateu și opresiv. Numele unor personalități eclesiastice precum Vasile Aftenie, Iuliu Hossu, Ioan Ploscaru, Alexandru Todea, George Guțiu (greco-catolici), Márton Aron, Anton Durcovici (romano-catolici), Gheorghe Calciu-Dumitreasa, Bartolomeu Anania (ortodocși) sunt cel mai des menționate ca exemple a martiriului în perioada comunistă.¹³

¹² vezi Istoria românilor, vol. VIII, România întregită (1918-1940), coord. Ioan Scurtu, Editura enciclopedică, București, 2003.

¹³ vezi Comisia prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România. Raport final, București, 2006, https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/RAPORT%20FINAL_%20CADCR.pdf; Mureșanu, Camil, Liniști-se-vor apele?... în *Provincia. Revistă lunară de cultură și politică*, anul II, nr. 8-9, august-septembrie

În mediile științifice dar și la nivelul opiniei publice se consideră că exemplul de fraternitate creștină manifestată în detenție, când preoți romano-catolici, ortodocși și greco-catolici au conlucrat și s-au rugat împreună refuzând să cedeze forței comuniste, reprezintă o moștenire prețioasă lăsată societății românești de azi.

Reluarea relațiilor oficiale dintre România și Vatican

Revenirea României la democrație în urma evenimentelor din decembrie 1989, a fost marcată de reluarea relațiilor diplomatice cu Sfântul Scaun, la 15 mai 1990. Ca urmare, la 28 1990, Nunțiul Apostolic al Sfântului Scaun la București și-a depus scrisorile de acreditare, iar apoi, la 8 iunie 1993, primul ambasador al României la Vatican și-a prezentat, la rândul lui, scrisorile de acreditare. Mai mult, din ianuarie 1998, România revine la o mai veche tradiție prin care Nunțiul apostolic la București este decanul corpului diplomatic.

După revoluția din decembrie 1989, în România s-au luat măsuri pentru libertatea exercitării cultelor religioase. Decretul-lege nr. 9 din 31 decembrie 1989 al Consiliului Frontului Salvării Naționale a abrogat Decretul-lege 358/1948 și a recunoscut Biserica Română Unită cu Roma.

Tot acum se revine la normalitate și în ceea ce privește statutul Bisericii Greco-Catolice. Prin Decretul-Lege nr. 9 din 1989 se aboga Decretul 358 din 1948 prin care Biserica Greco-Catolică fusese scoasă în afara legii, iar prin Decretul-Lege nr. 126 din 24 aprilie 1990 se confirma recunoașterea Bisericii Române Unite cu Roma (greco-catolică) și se stabilea că bunurile acesteia aflate în proprietatea statului (cu excepția moșiilor) urmau a fi restituite. În ceea ce privește situația bisericilor și a caselor parohiale aflate în posesia Bisericii Ortodoxe, aceasta urma să fie stabilită prin comisiile bilaterale de dialog, formate din reprezentanți ai ambelor culte. Deoarece nu s-au reușit rezolvarea situațiilor conflictuale, cu excepția Banatului, problema restituirii acestor bunuri rămâne deschisă între cele două biserici românești.

Prima vizită a unui Papă într-o țară ortodoxă.

Între 7 și 9 mai 1999, Papa Ioan Paul al II-lea a fost în România, prima vizită a unui Suveran Pontif într-o țară majoritar ortodoxă. Impactul vizitei Sanctității Sale în România a fost foarte mare, atât în momentul vizitei cât și după aceasta.

Românii îl consideră pe Papa Ioan Paul al II-lea un cunosător avizat al situației din zonă datorită originilor sale dintr-o țară din spațiul exsovietic. El a fost în ochii românilor un actor și un simbol important al rezistenței împotriva totalitarismului comunist, îndemnul său „Nu trebuie să vă temeți”, adresat polonezilor, fiind perceput ca un îndemn adresat și românilor, un îndemn la demnitate umană, un îndemn care a avut rolul său în 1989, acel „annus mirabilis” care a schimbat și soarta României.

Faptul că Sfântul Părinte, la coborârea din avion, a sărutat pământul, gest de smerenie, de laudă adusă Lui Dumnezeu pentru frumusețea creației Sale, de profund respect față poporul român și formula „Grădina Maicii Domnului” folosită pentru a defini România, a impresionat profund opinia publică din această țară.¹⁴ Românii, indiferent de opțiune

2001, p. 4-5; Popescu, Adrian, Identitate și universalitate, în *Provincia. Revistă lunară de cultură și politică*, anul II, nr. 8-9, august-septembrie 2001, p. 5.

¹⁴ Vezi (spre exemplu) Un Papă slav și un Patriarh latin își dau mâna la București. Sfântul Părinte în România, în *Adevărul. Ziar național independent*, nr. 2773, vineri, 7 mai 1999; România unește Apusul cu Răsăritul. Ioan Paul al II-lea și Teotist - doi arhieri pentru izbânda creștinătății, în *Adevărul. Ziar național independent*, nr. 2774, sâmbătă 8 mai, duminică 9 mai 1999; Vizita Papei în România marchează momentul istoric al întâlnirii dintre ortodocși și catolici după 945 de ani, în *Cotidianul*, nr. 302 (2347), joi, 6 mai 1999; Pragul spre refacerea unității creștinismului în mileniul III a fost trecut, ieri, la București, în *Curierul Național*, an X, nr. 2483, luni, 10 mai 1999; Papa a înălțat inimile românilor, în *Evenimentul zilei. Cotidian de informație*, an VIII, nr. 2086, sâmbătă 8 mai, duminică 9 mai 1999.

religioasă, au apreciat faptul că Papa Ioan Paul al II-lea a deschis dialogul interconfesional bazat pe respect și dragoste pentru Dumnezeu inclusiv prin această vizită. Admirația nedisimulată a românilor pentru Suveranul Pontif s-a materializat prin faptul că sutele de mii de catolici și ortodocși l-au întâmpinat, peste tot, cu urale și cu „Vivat Papa!”

Mai trebuie menționat faptul că această vizită nu a reprezentat prima sau singura întâlnire dintre Sanctitatea Sa Ioan Paul al II-lea și Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Prea Fericitul Părinte Teoctist. Cei doi înalți ierarhi s-au întâlnit prima dată în ianuarie 1989, la Vatican, într-un moment în care în România regimul comunist părea încă puternic, iar apoi în 7-14 octombrie 2002, când Patriarhul Teoctist s-a aflat la Vatican, la invitația Sanctității Sale Papa Ioan Paul al II-lea, prilej cu care s-a semnat o declarație comună care îndemna la unitatea creștinilor.

În loc de concluzii.

Ecourile în mass-media românească referitoare la vizita Sanctității Sale Papa Francisc în România sunt deocamdată sporadice așa că ne vom baza considerațiile finale pe acele elemente care pot fi extrase din comunicatele oficiale privind acest eveniment.

O primă constatare este că vizita Sfântului Părinte are loc la invitațiile primite din partea Președintelui, a Autorităților statului și a Conferinței Episcopilor (Catolici) România, Biserica Ortodoxă Română nefiind organizator. Vor exista întâlniri între Sanctitatea Sa Francisc și Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române Prea Fericitul Părinte Daniel, programul nefiind încă conturat definitiv. Totuși, se poate sesiza dorința ierarhilor ortodocși români de a continua dialogul interconfesional cu Sfântul Scaun.

Apoi trebuie să avem în vedere faptul că vizita actualului Suveran Pontif, preia tema mariană a Papei Ioan Paul al II-lea, dar o amplifică prin moto-ul „Să mergem împreună!” și mai ales prin dorința de a intra direct în contact cu credincioșii prin prezența Sanctității Sale la Iași, Blaj și Șumuleu-Ciuc

Ierarhii și credincioșii Bisericii Române Unite cu Roma (greco-catolică) speră că acțiunea de canonizare a episcopilor lor martiri în temnițele comuniste (Valeriu Traian Frențiu, Iuliu Hossu, Alexandru Rusu, Ioan Bălan, Ioan Suciu, Vasile Aftenie și Tit Liviu Chinezu) să se constituie într-o reparație morală și să contribuie la consolidarea, nu neapărat numerică, cât mai ales spirituală a poziției lor.

În ceea ce privește, în general, opinia publică din România, credem că aceasta vede în îndemnul Sfântului Părinte la unirea diferitelor forțe, la renunțarea la egoism și la acordarea priorității binelui comun, un semn de normalitate, de necesar dialog ecumenic pentru a întări în credință și unitatea societății românești într-un context confesional încă divizat.
